

ותשובות בשמים ראש דסבירא ליה כן כמו שכתב
המרדכי, ועיין בפני מבין חלק א' (דף טו"ב ע"א).

שלמה אליעזר אליפאנדארי

סימן י"ב

השתא הכא שכבש מלכות האינגליו יר"ה את ארץ ישראל ת"ו, נשאלתי מאת מעלת החכמים ^{המחברים} יצ"ו אם אסור לטלטל בעיר עד שישכרו מחדש, והשבתי דודאי דינא יתיב וספרין פתיחו דאסור לטלטל בשבת וכמבואר בש"ס ופוסקי הלכות, ושכן עשו מעשה כמה פעמים הרבנים המורים די בכל אתר ואתר במספר הדורות, אפילו במות המלך ומינו אחר תחתיו, וכ"ש כשהוא מלך אחר חדש, ולהיות הדבר כ"כ פשוט אינו מן הצורך אפילו לפתוח ספר, אך במה שאמרו שרוצים לפרסם הדבר בזה אמרתי שאין בו מן הצורך ויפה שתיקה לחכמים, ולהיות השעה קרוב להכנסת שבת לא פירשתי הטעם, ועכ"ז אמרתי אעפ"י שדעתי כן איני רוצה למחות בידם, ויען ראיתי אח"כ שמחזירים לחפש בספרים לראות הדין באומרים שיש מאן דהוא שאמר להם שמן הדין מותר לטלטל מבלי שום שכירות כלל, אמרתי להם שלא יחושו לדבריו כי מה שדבר כן הוא מפני שאינו יודע ספר.

ואולם כדי להפיס דעתם אעלה על ספר לדברי הפוסקים מאי דש"ט בזה בקצור נמרץ, וגם אברר שיחותי במה שאמרתי בתורה שבע"פ דאין צורך להכריז דשוא"ת עדיף.

זוה אחלי בס"ד ואומר דאף דיש לצדד אעקרא דמלתא דבזה"ז ליתא לתקנת חז"ל, וכמ"ש הרב גנת ורדים בא"ח (כלל ג' סי' כ"ב) בא"ד וז"ל ומה גם בזמנים אלו שאנו מעורבים עם הגוים שכל פרנסתינו מהם ואין לנו נחלת שדה וכרם והלואי כשנתערב עמהם נמצא קצת חן בעיניהם והלואי נשיג פרנסתינו בצמצום, ונמצאת אומר שגזרת חכמים מרופה ורפופה היא בידנו ולכן אין להתמיר בכה"ג, ובגדולה מזו הקלו בזמנים אלו, שכמה דברים אסרו חז"ל מפני אידם של גוים והשתא הקלו בהם משום חשש איבה לפי שנושאים וגותפין עמהם כל השנה, כדכתב טור יו"ד (טו"ס"י קמ"ח), וכתבו התוס' בפרק איזהו גשך (דף ע' ע"ב) דאין לאסור ריבית משום גזרה דשמא ילמוד ממעשי שכתבו שאנו שרויים בין האומות ואי אפשר לנו להשתכר בשום דבר אם לא גו"נ עמהם הילכך אין לאסור ריבית שמא ילמוד ממעשי יותר משאר מו"מ, ואגב אורחין למדנו להוסיף קולא על קולא בענין השכירות כיון שמן הדין לא היה צריך לשכור כלל שכירת גוי אינה אוסרת, ותו דגזרת חכמים זו רפופה היא בידנו בזמנים אלו, ותו דעיקרו של עירוב גזרה דרבנן בעלמא עכ"ל.

ועיין עוד להרב שבות יעקב ח"ב (סי' ז') ששם הוא חולק ע"ד הט"ו והחכם צבי דס"ל דאם מת דנתבטל השכירות אפילו השכירו לזמן דוה אינו וא"צ לקנות מהיורש, וכתב עוד שם וז"ל ובפרטות דדין זה שיאסר הוא מטעם גזרה שלא ילמד ממעשיו וזה ודאי לא שייך באומות בזמן הזה ולתם ניתנה הארץ והמקום צר אצלינו ומפורזים ביניהם, וכל אחד ואחד מצפה ומחכה להשתדל לשכון אצלם כדי להמציא מזונות ופרנסת אנשי ביתו ודאי דאין להחמיר כלל ע"כ.

ועיין עוד להרב מים א"ח (סי' ט"ל) שגם הוא חולק ע"ד הט"ז, והאריך בזה דגם שמת א"צ לשכור מהיורש, וכתב עוד שם דיש להקל בכל ספק שיפול בענין זה ושלא ליתן פתחון פה לע"ה לפקר ולזלזל בדברי רז"ל וכו', כי כמו זר גחשב בעיני ההמון להעמיד הגזרה הזאת בזמנים האלו שמוכרחים אנו לדור עמהם ובארצותם, ולכן באלו הדברים הקילו כל הפוסקים ראשונים ואחרונים בכל מאי דאפשר דומנין דנפיק מן החומרא חורבא דהיינו חומרא דאייתי לקלקולא, כמ"ש מהר"ש אבוהב בתשו' (סימן קמ"ה וק"ג) וכתב שם דהאלקים אינה לידו ספר גנת ורדים ושמה כמוצא שלל רב, ושם העתיק את הדברים הנ"ל, וגם מ"ש השבו"י הג"ל ע"ש.

הא קמן דהרבנים הנ"ל הם רוצים לעקור את השורש מעקרו דהשתא הכא בזה"ו ליתא להך גזרה, ואף דהם עצמם לא סמכו על זה כי אם לסניף, הוראה יראה בספר אדמת קדש בח"ב א"ח (סי' ב') שהרב השואל גם הוא יצא לדון בדבר חודש וז"ל ואפשר שדין זה אינו נוהג בא"י ת"ו שהרי מה שהצריכו חז"ל לשכור מהגוי הוא כדי שלא ילמוד ממעשיו וכשיצטרך לשכור מהגוי והגוי אינו שוכרו אלא בדמים יקרים משום דחייש לכשפים יצאו מאותו העיר ולא יתערבו בגוים וילמדו ממעשיהם, וכיון שזה טעם הדבר, הרי אמרו (כתובות ק"י ע"ב) לעולם ידור אדם בא"י אפילו בעיר שרובה גוים ואל ידור בחו"ל וכו', ודין זה לא יהא נוהג בארץ ישראל דישב א"י חמיר לן ולא חיישינן לשמא ילמוד ממעשיו. ואל תתמה על החפץ שהרי הרב גנת ורדים כתב כעין זה שדין זה אינו נוהג בזמן הזה מפני שחיתונו ביניהם, אלא שלענין הלכה לא סמך הרב על זה, מ"מ סניף עשאו לס"ס, ואולי משום דנ"ד היה חו"ל ע"כ לא סמך את ידיו עליו, לא כן הדבר בא"י כאמור, ועוד שבמצרים נקל הדבר לשכור משר העיר ול"ח לכשפים וכו' אמנם בעיר הזאת שהגויים הם וכו', ועוד יש מטעם אחר דעתה אין לנו רה"ר וא"כ הוי תרתי דרבנן ובטעם כל דהוא יש להקל בדבר דעכ"פ צריך לשכור מהשר וכו' עכ"ל.

הא קמן דהרב הזה הגם שלא ראה כי אם רק למש"כ הגנת ורדים, דעתו גוטה דכשהוא בא"י דס"ל דיש לסמוך גם לענין הלכה למעשה שלא יצטרך לשכירות כלל, ומדברי הרב אדמת קדש שם נראה דהרב הזה גדול הדור היה ובעל הוראה, וגם לא דחה

גבי שבת דאין צריך להכשיר בת"ח, הוא ודאי ליתא. ומה מאד יש לתמוה על דברי הרב שהוא שהובא באדמת קדש הג"ל, דמלבד דבנה בנין על יסוד רעוע ח"ו, והוסיף עוד דבא"י לא שייך זה, והוא פלא דודאי גם בא"י אתמר דאיך אפ"ל כן דודאי תנא בא"י קאי, וכן מבואר ממעשה דרבי ומעשיות אחרות שם בפרק הדר (עירובין ס"ה ע"ב), ואף שתאמר דגם הוא לא אמר כי אם בדורות אחרונים אבל בקושטא אין לחלק כלל, משום דתקנת חז"ל מסתמא מתקיימת היא לעולם בכל מקום ובכל זמן, וע"ע במ"ש התוספות בפרק קמא דכתובות (דף ב' ע"א), ד"ה שאם היה לו טענת משום ר"ת ע"ש ובחי' הראשונים, ובמה שכתב שם בחידושי הרא"ה בענין דאין טענת אונס בגיטין משום צנועות ופרוצות, ובמה שכתב הרב ברכי יוסף באו"ח (סי' רל"ב) ע"ש, והאריכות בזה עוד אך למותר.

וגם ממ"ש הרב אדמת קדש שם מתבאר דכל חכמי דורו לא עלה בדעתם דבר כזה, וכן מפורש יוצא בתשרי כמה וכמה מהגדולים שהוא דבר פשוט בעיניהם, שהרי אפילו במות המלך נראה מהרשב"א והביאו מרן ב"י דצריך לשכור מהיורש, וכך כתב הרב חכ"צ (בסימן ו'), וכ"כ הרב זקן שמואל (דף י') שכך כתב הרשב"א ושכן נראה מהלבוש ושכן נעשה מעשה רב בשלונקי שהיא עיר גדולה של חכמים ושל סופרים ע"ש, וכ"כ מהרי"ב הובא דבריו במים רבים שם, וכ"כ הרב באר מים חיים מוצירי באו"ח (סי' ג') דבעיר גדולה של חכמים ושל סופרים שלונקי שנתנו מימי קדם לקנות העיר מן השר של הרגלים שמפתחות העיר בידו, וכן עושים בכל מלך המתחדש שחזורים וקונים מהשר הנזכר ע"ש, וגם בספר פרי האדמה ח"ד (דף ה') כתב שעשו מעשה לקנות מחדש במות המלך בשנת הת"ץ והתקט"ו והתק"י"ח ע"ש, וכ"כ בספר שדה הארץ ח"ג (סימן כ"ג). ועיין עוד להרב בית דוד (סי' קכ"ט) שבזמן מהרי"ח קנה העיר מהתוגר וכו' ע"ש. עיין הרשב"א ח"ו (סי' ד' ה' ו') ותשב"ץ ח"ב (סי' רפ"א) ויכין ובעוז ח"ב (סי' י"ד) וב"י ח"ב (סי' ק"ב) ויש לעיין ס' תורת נתנאל (סי' ג"ל).

והנה מלבד מאי דכתי' לעיל דאעפ"י שנתבטל הטעם הגזירה במקומה עומדת, ועוד זאת הארכתי במקו"א מדברי כל הראשונים ג"כ שכן הוא, וע"ע בחי' הרמב"ן למס' ע"ז לדף ל"ה ע"ב (דף ח"י מהספר) דכתב וז"ל עוד ראיתי מי שאומר דכיון דליכא בפת אלא משום גזירת חתנות, האידנא שרי דבימי רבותינו היו חוששים לחיתון מפני שהיתה חביבה עליהם בהמתן של ישראל יותר מנשותיהם אבל עכשיו שיש להם בתורתם איסור גדול בחיתון ישראל אין כאן לומר גזירת חתנות, וזה טעות גדולה ומי שהורה כך אין לסמוך עליו, שאפ"י כדבריו כל דבר שגזרו בו ולא עמד ב"ד וביטל אין אותה גזירה בטלה אעפ"י שבטל הטעם של מנין ראשון, ומפורש בפ"ק דביצה

דבריו כ"א שכתב דבנ"ד דאף את"ל דהדבר מסופק אי כלה זמן הקצוב או לא, דק"ל בספק דעיקר איסורו מדרבנן דאוליגן לקולא, וכיון שכן אין אנו צריכין בנ"ד להתיר משום ס"ס, כמש"כ רבינו ה' יחזקהו בשאלה דס"ס צריך הוא להתיר באיסור תורה לא לאיסור דרבנן דבחד ספק סגי כאשר לא נעלם כ"ז מעיני כל חכם לב ע"כ, ומינה דאף אי יהיה האופן דבדאי כלה הזמן השכירות, דמחמת מה שהוא בזה"ז ובא"י יש להתיר מהצד הזה לבד דאפילו אי הוי ספק כיון דאיסור קל מדרבנן אפשר להקל.

אמנם נראה ודאי דליתנהו להני מילי ואין לסמוך ע"ז כלל אף שהוא בזה"ז ובא"י, דבדאי גזרת ותחז"ל הם קיימים לעולם בכל מקום ובכל זמן, ומה שכתב הגו"ר ראי' לדבריו אינה ראי' כלל וכמו שאבאר, וגדולה מזאת כתבו הראשונים ז"ל שכל תקנת חז"ל שגזרו מאיזה טעם שאף שנתבטל הטעם תקנה במקומה עומדת ולא יתבטל לעולם, וכמש"כ בשמם מרן ב"י ביו"ד (סי' קט"ו), וכמש"כ מתשרי הרשב"א שהביא דבריו מרן ב"י שם והוא בח"ד (סי' ק"ו), וע"ע בהריב"ש (סי' שצ"ד וסי' תכ"ז) ורא"ם בח"א (סי' ג"ה דף פ"ד ודף צ"א), וע"ש שכ' דמה שאמרו (חולין י"ג ע"ב) גויים שבחו"ל לאו עובדי ע"ז הם ולא אמרו אעפ"י שבטל הדבר לא בטל הגזרה, משום דתחילת התקנה כך היתה בפ"י לאסור ולהתיר לפי המקומות ולפי האנשים ולא גמרינן מינה לשאר תקנות דיש לאסור בכל אופן אעפ"י שבטל הטעם והיכא דאיתמר איתמר ע"כ, וכ"כ בחי' הראשונים וכבר הארכתי בזה במקו"א, וע"ע בפר"ח יו"ד (סי' קט"ז סק"ב) ודי בזה ואין צורך להאריך.

ומה שכתב הגנת ורדים ראי' ממ"ש"כ התוספות במציעא (דף ע' ע"ב) שאנו ששרויים בין האומות וא"א להשתכר בשום דבר אין לאסור ריבית שמא ילמוד ממעשיו, ליכא ראי' כלל, דמלבד מש"כ הראשונים דאין לדמות גזירות חז"ל ההדדי, ע' פר"ח או"ח (סי' תצ"ו) ומג"א (סי' ש"ה סי"ט) בדין בהמה שנפלה לאמת המים, ומשום לתא דרביא בזה דוקא כ"כ התוס' משא"כ בדין זה דשבת, ועוד דמש"כ כן הוא התם משום דאינו אסור אלא כשהוא להתעשר כדכתיב מרבה הונו בנשך ותרבית ומשו"ה מותר בכדי חייו דנמצא אינו גזירה החלטית בכל גוונא, כ"א דוקא היכא דאפשר לקיים גזרה זו כגון דאין לישראל שום תערובת ועסק עמהם או דוקא גזרו שלא להלוותם ולא משום איסור ריבית אלא שמא ילמוד ממעשיו, אבל היכא דא"א דאין לנו להשתכר בשום דבר אם לא גו"ג עמהם ולא ראו חז"ל לאסור משום דילמוד ממעשיו הילכך גם משום ריבית לא אסרו מעקרא, משא"כ בדין זה דצריך להשכיר מקומו של גוי אף שא"א שלא לדור עמהם הרי יכול לקיים תחז"ל, ומהתימה עליו דלפי דבריו דמדמה להתם, א"כ יאמר דכי היכי דהתם לא אסרו בת"ח דלא שייך ב"י שמא ילמוד ממעשיו, דה"ה

אמאי לא קרי ליה חמץ וכו', תדע דהא ריקקי מצות מלח נותנים בהם כדכתיב על כל קרבניך תקריב מלח ואפי"ה קראם הכתוב מצות, ויש לדחות דדילמא לא היו נותנים בהם מלח והא דכתיב על כל קרבניך תקריב מלח היינו בדבר הקרב על גבי המזבח וכדמוכח התם בובחיים, אלא מהכא איכא למילף דמותר לתת מלח דאמרי בפסחים ותיקא שרי והתניא אסיר לא קשיא כאן במשחא ומילחא וכו' ע"כ.

הא קמן דהוכיח מותיקא דמותר לתת מלח בפת, ואינו מחלק כמו שכתב בהלכות דותיקא שאני שהוא מועט ונשתנה צורתו בשמן הרבה דאין בו כח וכו', והיה אפשר לומר דאינו סותר עצמו דמה שכתב בהלכות לחלק כן הוא לפי מאי דסבירא ליה דמלח הוי כמים חילק ידע בהכי, אבל מאי דדחה שם בשיטה לדברי היש למדים הוא לפי מה שכתבו דהטעם דאסור הוא משום דמחמם העיסה ומביאו לידי חימוץ, דנראה דאפי"ה אי מלח הוי מי פירות אסור, לטעם זה לא שייך לחלק כן, משום דאף שהוא כן מחמם העיסה, ואין לומר דטפי שייך לחלק בהכי לפי הטעם הזה דבהכי אין כח לחמם, דא"כ גם במלח בעיסה נימא הכי.

ומרן ב"י אחר שהביא דברי הר"ן שחילק כנ"ל כתב וכן דעת הגהמ"י (פ"ה מה' חמץ ומצה) גראה שיש לברור המלח קודם הפסח מחיטים שלא יהיה בתוכו כי כשהמלח מתלחלח הוא נכנס מעט מעט בתוכו ומתחמץ ע"כ, ונראה דר"ל דמלח הוי כמים וכסברת הגמ"כ והר"ן.

אמנם במרדכי (סו"פ כל שעה) כתב ז"ל יש לזוהר שלא למלוח המצות ובתשרי גאוני לותר כתוב כל האוכל מצה מלוחה כאלו אוכל חמץ, ומביאים ראיה דמלח אפי"ה בכותל מוסיף הבל כדאמרינן פרק לא יחפור (ב"ב י"ז ע"א) מרחיקין מלח מן הכותל, וגם גבי הטמנה מוסיף הבל כל שכן בעיסה שמוסיף חום ואין להקל בדבר, ועוד דמליח כרותח, ועוד דאמרינן פרק המוציא (שבת ע"ט ע"א) שלש עורות הן מצה דלא מליח ולאפיקי מדרשב"ט דשרי למלוח מצה ע"כ, ומפורש יוצא מדברי אלא הגדולים דאף דמלח הוי כמי פירות דעכ"ז מחמץ משום דמחמם העיסה וכדברי היש למדים שהביא הר"ן בש"י כנ"ל.

שלמה אליעזר אליפאנדארי

סימן י"ד

השתא הכא ראיתי ונתון אל לבי בעשיית החיטים לצורך חג הפסח, דאופן עשייתם הוא ע"י שורים, ולא יבצר אף ע"י זהירות וזריזות הרבה שלא יפלו השתן שלהם על החיטים, ולכן לנו לדעת האם הם כשרים בלי פקפוק או לא. ואע"פ ואומר דהן קודם נדעה נרדפה לדעת מה דינם של מי רגלים אלו אי יש

(דף ה' ע"ב) ורמוז בכמה מקומות בתלמוד ירושלמי במס' שבת (פ"ו ה"ב) ובמס' שביעית (פ"ד ה"ב) שעת משלחת זאבים היתה ולא עמד ב"ד ובטלו ע"כ וכ"כ כל הראשונים דגם בזה"ו הפת אסורה.

וראיתי להרב חיד"א בשיירי ברכה המלוקט באור"ח (סי' שצ"א) שהביא מש"כ הרב גו"ר והרב תורת נתנאל דענין זה רפוי מאד דלא גזור אלא שלא ילמוד ממעשיו והשתא לא שייך כמש"כ התוספות במציעא וכו', וסיים על זה וז"ל והן אמת די"ל העקרא בדברי התוספות דהא קי"ל דאף שבטל הטעם הגזירה במקומה עומדת וצריך מנין אחר וכו' וכעת אין הפנאי מסכים להתיישב בזה, ועיין לקמן (סימן תס"ח) ע"כ, וכ"כ בזה לעיל. ושוב אחר ימים נודמן לידי ס' באר יצחק גמ"ח להרב מהר"ף אלחנן וראיתי בתאזהע"ו (סי' ח' דף קי"ח) שעמד בפרט הלז ואין לי פנאי כעת לעמוד ע"ד, ורק מה שהביא מספר ברית אברהם אהע"ו (סי' מ"א) שכתב בדבר מצוה היכא דבטל הטעם מותר מההיא דריבית ביר"ד (סי' קנ"ט), וכתב הוא שי"ל דבזמן הש"ס ג"כ אינו אסור רק היכא דשייך שמא ילמוד וכו' א"כ דומה לגילוי.

ושם לקמן (בדף קכ"א אות ל"ח) הביא משם רב אחד שהקשה ע"ד הברית אברהם מהא דעירוב דבזה"ו ל"ש הגזירה דשמא ילמוד, דאלמא דגם במקום מצוה שייך, וכתב ע"ז דמצות עירוב לא הוי רק מצוה דרבנן ובלא"ה יש לחלק בין הך גזירה דשמא ילמוד דאסרו לדור עמו, דכיון דדר עמו בדירה אחת שייך טפי חשש ללמוד ממנו אף בזה"ו יותר מן משא ומתן ע"כ, וי"ל על כל דבריו וגם במ"ש להתיר ע"י הכרזה, ולעת כזאת מפני כמה סיבות לא אוכל, וע' בס' גט פשוט ובס' נחפה בכסף ובס' שמחת יו"ט. (עד כאן מצאנו מתשובה זו).

שלמה אליעזר אליפאנדארי

סימן י"ג

מלח אי הוי מי פירות ע"י טור אר"ח (סי' תס"ב) דכתב מ"כ כי המלח תולדת המים הוא ואינו בכלל מי פירות, ואינו נראה לי דהא שרינן (פסחים ל"ט ע"ב) ותיקא במשחא ומילחא אלמא דמי מלח הוי בכלל מי פירות, וכתב מרן ב"י שדעת הר"ן דהוי כמים, ולא קשה מותיקא לפי שהוא מועט ונשתנה צורתו ואין בו כח עם השמן אבל מים גמורים חיישינן בה בכל שהוא ואף דאי איכא מי מלח מרובה חיישינן בה עכ"ל.

ומדברי הר"ן בש"י לשבת (דף ע"ט ע"א) גראה דס"ל כמש"כ הטור דכתב שם עמ"ש מצה כמשמעה דלא מליח, וז"ל יש למדים מכאן דאין נותנים מלח בפת בפסח לפי שהמלח מחממו ומביאו לידי חימוץ, ולא נהיר דא"כ לאותו עור שנותנים מלח